

‘ওঁ’

শ্ৰীপৰমাত্মনে নমঃ

অথ একাদশোহধ্যায়ঃ

যোৱা আধ্যায়ত যোগেশ্বৰ শ্ৰীকৃষ্ণই নিজৰ প্ৰধান-প্ৰধান বিভূতি সমূহৰ সংক্ষিপ্ত বিৱৰণ প্ৰস্তুত কৰিছিল; কিন্তু অৰ্জুনে এনে ভাবিছিল যে তেওঁ যেন সম্পূৰ্ণ শুনিছে। তেওঁ কলে যে আপোনাৰ বাণী শুনি মোৰ সম্পূৰ্ণ মোহ নষ্ট হৈ গ’ল; কিন্তু আপুনি যি কলে, তাক মই প্ৰত্যক্ষ ভাৱে চাব বিচাৰো। শুনা আৰু দেখাত পূৰ্ব আৰু পশ্চিমৰ প্ৰভেদ আছে। প্ৰত্যক্ষ ভাৱে চলি গৈ চালে বস্তু-স্থিতি বেলেগে হয়। অৰ্জুনে সেই ৰূপ দেখি কঁপিবলৈ ধৰিলে, ক্ষমা ভিক্ষা খুজিলে, কি জ্ঞানী ভয়াতুৰ হয়? তাৰ কোনো প্ৰশ্ন থাকি যায়? নহয়, বৌদ্ধিক সুৰেৰে জনাটো প্ৰায় অস্পষ্ট থাকি যায়। অৱশ্যে যথাৰ্থ জানিবৰ বাবে প্ৰেৰণা নিশ্চয় দিয়ে। সেই কাৰণে অৰ্জুনে নিবেদন কৰিলে -

অৰ্জুন উবাচ

মদনুগ্ৰহায় পৰমং গুহ্যমধ্যাত্মসংগ্ৰহিতম্।

যত্নয়োক্তং বচস্তেন মোহোহয়ং বিগতো মম।।১।।

ভগৱান ! মোৰ ওপৰত অনুগ্ৰহ কৰি, যি আপোনাৰ দ্বাৰা গোপনীয় অধ্যাত্মত প্ৰৱেশ কৰাৰ পৰা উপদেশ দিলে, মোৰ অজ্ঞানতা নষ্ট হৈ গ’ল।

ভবাপ্যয়ৌ হি ভূতানাং শ্ৰুতৌ ৱিস্তৰশো ময়া।

ত্বন্তঃ কমলপত্ৰাঙ্ক মহাত্ম্যমপি চাব্যয়ম্।।২।।

কিয়নো হে কমলনেত্ৰ ! মই ভূত সকলৰ উৎপত্তি আৰু প্ৰলয় আপোনাৰ পৰা সবিস্তাৰ শুনিলো তথা আপোনাৰ অবিনাশী প্ৰভাৱো শুনিলো।

এবমেতদ্যথাখ ত্বমাত্মানং পৰমেশ্বৰ।

द्रष्टुमिच्छामि ते रूपमैश्वरं पुरुषोत्तम ॥ ३ ॥

হে পৰমেশ্বৰ ! আপুনি নিজকে যেনেকুৱা কৈছে, ঠিক তেনেকুৱাই, তাত কোনো সন্দেহ নাই, কিন্তু মই তাক মাত্ৰ শুনিছো। সেয়ে হে পুৰুষোত্তম ! সেই ঐশ্বৰ্য্যযুক্ত স্বৰূপক মই প্ৰত্যক্ষ ভাৱে চাব বিচাৰিছোঁ।

মন্যসে যদি তচ্ছক্যং ময়া দ্ৰষ্টুমিতি প্ৰভো।

যোগেশ্বৰ ততো মে ত্বং দৰ্শয়ান্নানমব্যয়ম্ ॥৪ ॥

হে প্ৰভু ! মোৰ দ্বাৰা আপোনাৰ সেই ৰূপ চাবৰ সম্ভৱ হয়, যদি আপুনি এনে বুলি ভাৱে, তেতিয়া হলে হে যোগেশ্বৰ ! আপুনি নিজৰ অবিনাশী স্বৰূপকমোক দৰ্শন দিয়ক, ইয়াত যোগেশ্বৰে কোনো প্ৰতিবাদ নকৰিলে; কিয়নো আগতেওঁ ঠায়ে ঠায়ে তেওঁ কৈ আহিছে যে তুমি অনন্য ভক্ত আৰু প্ৰিয় সখা। সেয়ে অতি প্ৰসন্নতাৰে তেওঁৰ নিজৰ স্বৰূপৰ দৰ্শন দিলে—

শ্ৰীভগবানুবাচ

পশ্য মে পাৰ্থ ৰূপাণি শতশোহত্ৰ সহস্ৰশঃ।

নানাৰিধানি দিব্যানি নানার্নাৰ্ণাকৃতীনি চ ॥৫ ॥

হে পাৰ্থ ! মোৰ শ শ হাজাৰ হাজাৰ নানা প্ৰকাৰৰ আৰু নানা বৰ্ণৰ আৰু আকৃতিৰ দিব্য স্বৰূপক চোৱা।

পশ্যাদিত্যান্ৰসূন্ৰুদ্ৰানশ্বিনৌ মৰুতস্তথা।

বহূন্যদৃষ্টপূৰ্ণাণি পশ্যাশ্চৰ্যাণি ভাৰত ॥৬ ॥

হে ভাৰত ! অদিতিৰ বাৰ পুত্ৰ, আঠ বসু, একাদশ ৰুদ্ৰ, দুই অশ্বিনী কুমাৰ আৰু ওনপঞ্চাশ মৰুৎগণক চোৱা তথা অন্য বহুতো আগত তুমি কেতিয়াও নেদেখা, আশ্চৰ্য্যময় ৰূপক চোৱা।

ইহৈকস্তুং জগৎকৃৎস্নং পশ্যাদ্য সচৰাচৰম্।

মম দেহে গুড়াকেশ যচ্চান্যদ্ৰষ্টুমিচ্ছসি ॥ ৭ ॥

অৰ্জুন ! এতিয়া মোৰ এই শৰীৰত একে স্থানতে স্থিত হোৱা চৰাচৰৰ সৈতে সম্পূৰ্ণ জগতক চোৱা তথা আৰু যি চাবলৈ বিচৰা সেই বোৰ চোৱা।

এইদৰে তিনিও শ্লোকলৈকে ভগৱানে একেৰাহে দেখুৱাই গৈ থাকিল,
কিন্তু অৰ্জুনে একো দেখা নাপালে,(তেওঁ চকু মোহাৰিয়ে থাকিল)
সেয়ে বৈ গৈ ভগৱানে কবলৈ ধৰিলে—

ন তু মাং শক্যসে দ্ৰষ্টুমনেনৈৰ স্বচক্ষুষা ।
দিব্যাং দদামি তে চক্ষুঃ পশ্য মে যোগমৈশ্বৰম্ ॥৮॥

অৰ্জুন ! তুমি নিজৰ চকুৰ দ্বাৰা অৰ্থাৎ বৌদ্ধিক দৃষ্টি দ্বাৰা দেখাত
সমৰ্থ নহবা; সেই কাৰণে মই তোমাক দিব্য অৰ্থাৎ অলৌকিক দৃষ্টি প্ৰদান
কৰিম, যাৰ দ্বাৰা তুমি মোৰ প্ৰভাৱ আৰু যোগশক্তি চাব পাৰিবা।

এইফালে যোগেশ্বৰ শ্ৰীকৃষ্ণৰ কৃপা- প্ৰসাদে অৰ্জুনে সেই দৃষ্টি প্ৰাপ্ত
কৰিলে, তেওঁ সকলো দেখিলে আৰু আনফালে যোগেশ্বৰ ব্যাসৰ কৃপা-
প্ৰসাদেৰে, সেই দৃষ্টিয়ে সঞ্জয়ক প্ৰাপ্ত হ'ল। যি বোৰ অৰ্জুনে দেখিলে আখৰে
আখৰে সঞ্জয়েও তাকে দেখিলে আৰু নিজক তাৰ প্ৰভাৱত কল্যাণৰ ভাগি
বনালে। স্পষ্ট হৈ পৰিল যে শ্ৰীকৃষ্ণ এজন যোগীৰ সমকক্ষ আছিল।

সঞ্জয় উবাচ

এৰমুক্ত্বা ততো ৰাজনমহাযোগেশ্বৰো হৰিঃ ।
দৰ্শয়ামাস পাৰ্থীয় পৰমং ৰূপমৈশ্বৰম্ ॥৯॥

সঞ্জয়ে কলে- হে ৰাজন ! যোগেশ্বৰ হৰিয়ে এইদৰে কোৱাৰ পিছত
নিজৰ ঐশ্বৰ্য্যযুক্ত দিব্য স্বৰূপক দেখুৱালে। যি স্বয়ং যোগী হয়, আৰু আনকো
যোগ প্ৰদান কৰিব পাৰে অৰ্থাৎ প্ৰদান কৰাৰ যাৰ ক্ষমতা আছে, যি যোগৰ
স্বামী, তেওঁক যোগেশ্বৰ বুলি কোৱা হয়। এইদৰে সৰ্বস্বৰ হৰণ কৰোঁতা জন
হৰি। যদি অকল দুখকেই হৰণ কৰে আৰু সুখ এৰি দিয়ে, তেতিয়া হলে দুখ
আহিবই। সেয়ে সকলোপাপৰ নাশৰ লগতে সৰ্বস্বৰ হৰণ কৰি নিজৰ স্বৰূপ
দিয়াত যি সক্ষম, তেৱে হৰি। তেখেতে পাৰ্থক নিজৰ দিব্য স্বৰূপ দেখুৱালে।
সন্মুখত ঠিয় তো হৈয়ে আছিল।

অনেকৰ্ক্ৰনয়নমনেকাঙ্ঘ্ৰতদৰ্শনমঃ
অনেক দিব্যাভৰণং দিব্যানেকোদ্যাতায়ুধম্ ॥১০॥

বহুতো মুখ আৰু চকুযুক্ত, অনেক অদ্ভুত দৃশ্য থকা, বহুতো দিব্য
আভূষনেৰে যুক্ত আৰু বহুতো দিব্য শস্ত্ৰ হাতত লৈ আছে আৰু —

দিব্যমালাস্বৰধৰং দিব্যগন্ধানুলেপনম্।

সৰ্বাশ্চৰ্যময়ং দেবমনন্তং বিশ্বতোমুখম্।।১১।।

দিব্য মালা আৰু বস্ত্ৰ ধাৰণ কৰা, দিব্য গন্ধ গাত অনুলেপন কৰা, সকলো
প্ৰকাৰৰ আশ্চৰ্য্যৰেযুক্ত অসীম বিৰাট স্বৰূপ পৰমদেৱক দৃষ্টি প্ৰাপ্ত
কৰাৰ পিছত অৰ্জুনে দেখিবলৈ পালে।

দিবি সূৰ্য্যসহশ্ৰস্য ভবেদ্যুগপদুখিতা।

যদি ভাঃ সদৃশী সা স্যাভ্ৰাসন্তস্য মহাত্মনঃ।।১২।।

(অজ্ঞান ৰূপী ধৃতৰাষ্ট্ৰ, সংযমৰূপী সঞ্জয়- যেনেদৰে আগতে কোৱা
হৈছে) সঞ্জয়ে কলে- হে ৰাজন আকাশত একেলগে হাজাৰ সূৰ্য্য উদয় হলে
যিমান প্ৰকাশ হ'ব তাতকৈও অধিক প্ৰকাশ সেই বিশ্বৰূপ মহাত্মাত আছিল।
ইয়াত শ্ৰীকৃষ্ণ মহাত্মাহে আছিল, যোগেশ্বৰ আছিল।

তত্রৈকস্থং জগৎকৃৎস্নং প্ৰবিভক্তমনেকথা।

অপশ্যাদ্বেদেবস্য শৰীৰে পাণ্ডৱস্তদা।।১৩।।

পাণ্ডুপুত্ৰ অৰ্জুনে (পূণ্যই পাণ্ডু। পূণ্যই অনুৰাগক জন্ম দিয়ে) সেই
সময়ত বহুতো প্ৰকাৰেৰে বিভক্ত সম্পূৰ্ণ জগতক সেই পৰমদেৱৰ শৰীৰত
একে ঠাইতে স্থিত হোৱা দেখিলে।

ততঃ স বিশ্বয়াবিষ্টো হৃষ্টৰোমা ধনঞ্জয়ঃ

প্ৰণম্য শিৰসা দেৱং কৃতাঞ্জলিভাষত।।১৪।।

ইয়াৰ পিছত আশ্চৰ্য্যৰে যুক্ত হৰ্ষিত আৰু ৰোমাঞ্চিত হোৱা অৰ্জুনে
পৰমাত্ম দেৱক মূৰ দোৱাই প্ৰণাম কৰিলে (আগতেওঁ প্ৰণাম কৰিছিলে, কিন্তু
এতিয়া প্ৰভাৱ দেখি শ্ৰদ্ধাৰে সৈতে সাদৰ প্ৰণাম কৰিলে) আৰু হাতজোৰ
কৰি ক'লে। ইয়াত অৰ্জুনে অন্তঃকৰণেৰে নমস্কাৰ কৰিছিল আৰু কৈছিল-

অৰ্জুন উৱাচ

পশ্যামি দেৱাংস্তব দেব দেহে

সৰ্বাংস্তথা ভূতবিশেষসঙ্গমান্।

ব্ৰহ্মাণমীশং কমলাসনস্থ-

মৃষীংশ্চ সৰ্বানুৰগাংশ্চ দিব্যান্।।১৫।।

হে দেৱ ! আপোনাৰ শৰীৰত মই সম্পূৰ্ণ দেৱতা সকলক, আৰু অনেক ভূত সমুদায়ক, কমলৰ আসন কৰি বহা ব্ৰহ্মাক, মহাদেৱক, সম্পূৰ্ণ ঋষি সকলক তথা দিব্য সৰ্প বিলাকক দেখিবলৈ পাইছোঁ। এইটো প্ৰত্যক্ষ দৰ্শণ আছিল, কল্পনা নাছিল; কিন্তু এনেকুৱা তেতিয়াহে সম্ভৱ হয় যেতিয়া যোগেশ্বৰে, পূৰ্ণত্ব প্ৰাপ্ত মহাপুৰুষে হৃদয় দ্বাৰা দৃষ্টি প্ৰদান কৰে। ই সাধনাৰ দ্বাৰা জানিব পাৰি।

অনেকবাহুদৰৰকব্ৰনেব্ৰং

পশ্যামি ত্বাং সৰ্বতোহনন্তৰূপম্।

নান্তং ন মধ্যং ন পুনস্তবাদিং

পশ্যামি বিশ্বেশ্বৰ বিশ্বৰূপ।।১৬।।

হে বিশ্বৰ স্বামী ! মই আপোনাক বহুতো হাত-পেট-মুখ আৰু নেত্ৰেৰে সংযুক্ত তথা সকলো ফালৰ পৰা অনন্ত ৰূপৰ দেখিবলৈ পাইছোঁ। হে বিশ্ব ৰূপ ! মই আপোনাৰ ন আদি ন মধ্য ন অন্তকে দেখিছোঁ, অৰ্থাৎ আপোনাৰ আদি মধ্য আৰু অন্তৰ নিৰ্ণয় কৰিব পৰা নাই।

কিৰীটিনং গদিনং চক্ৰিণং চ

তেজোৰাশিং সৰ্বতো দীপ্তিমন্তম্।

পশ্যামি ত্বাং দুৰ্নিৰীক্ষ্যং সমস্তা

দীপ্তানলাৰ্কদ্যুতিমপ্ৰমেয়ম্।।১৭।।

মই আপোনাক মুকুটযুক্ত, গদাযুক্ত, চক্ৰযুক্ত সকলো ফালৰ পৰা তেজপুঞ্জ স্বৰূপ, জ্বলি থকা অগ্নি আৰু সূৰ্য্যৰ দৰে চাবলৈ অতি দুষ্কৰ অৰ্থাৎ বহুত কষ্টেৰেহে চাব পৰা আৰু চাৰিওফালৰ পৰা বুদ্ধিৰেও গ্ৰহণ কৰিব নোৱাৰা অপ্ৰমেয় দেখিবলৈ পাইছোঁ। এই দৰে সম্পূৰ্ণ ইন্দ্ৰিয়ৰ দ্বাৰা সমৰ্পিত হৈ যোগেশ্বৰ শ্ৰীকৃষ্ণক এই ৰূপত দেখিবলৈ পাই অৰ্জুনে তেওঁৰ স্তুতি কৰিবলৈ ধৰিলে--

ভ্ৰমক্ষৰং পৰমং বেদিতব্যং

ভ্ৰমস্য বিশ্বস্য পৰং নিধানম্।

তুমব্যয়ঃ শাস্ততৰ্ধমগোপ্তা

সনাতনস্তুং পুৰুষো মতো মে।।১৮।।

হে ভগৱান ! আপুনি জানিবৰ যোগ্য পৰম অক্ষৰ অৰ্থাৎ অক্ষয় পৰমাত্মা। আপুনি এই জগতৰ পৰম আশ্ৰয়, আপুনি শাস্ততৰ্ধম বক্ষক তথা আপুনি অবিনাশী সনাতন পুৰুষ- এইটো মোৰ মত। আত্মাৰ স্বৰূপ কি? শাস্তত, সনাতন, অব্যক্ত ৰূপ আৰু অবিনাশী। ইয়াত শ্ৰীকৃষ্ণৰ কি স্বৰূপ? সেয়াই, শাস্তত, সনাতন অব্যয় আৰু অবিনাশী! অৰ্থাৎ প্ৰাপ্তীৰ পিছত মহাপুৰুষো সেই আত্ম-ভাৱতে স্থিত হয়, তেতিয়াইতো ভগৱান আৰু আত্মা একেই লক্ষণযুক্ত হয়।

অনাদিমধ্যান্তমনন্তবীৰ্য-

মনন্তবাহুং শশিসূৰ্যনেত্ৰম্।

পশ্যামি ত্বাং দীপ্তত্বতাশবক্ৰং

স্বতেজসা বিশ্বমিদং তপন্তম্।।১৯।।

হে পৰমাত্মন! মই আপোনাক আদি,মধ্য আৰু অন্তৰে ৰহিত, অনন্ত সামৰ্থ্যৰে যুক্ত, অনন্ত হাত থকা (আগতে হাজাৰ হাত আছিল,এতিয়া অনন্ত হৈ গ'ল) চন্দ্ৰ আৰু সূৰ্য্য ৰূপী নেত্ৰ থকা (তেতিয়া হলে ভগৱান কনা হ'ল,এটা চন্দ্ৰৰ নিচিনা ক্ষীণ প্ৰকাশ থকা আৰু সিটো চকু সূৰ্য্যৰ দৰে তেজ থকা, এনে একো নহয়। সূৰ্য্যৰ সমান প্ৰকাশ কৰোঁতা আৰু চন্দ্ৰৰ দৰে শীতলতা প্ৰদান কৰিব পৰা গুণ ভগৱানত থাকে। শশী- সূৰ্য্য এটা প্ৰতীক মাত্ৰ। অৰ্থাৎ চন্দ্ৰ আৰু সূৰ্য্যৰ দৃষ্টি থকা) তথা প্ৰজ্বলিত অগ্নিৰূপী মুখ থকা তথা নিজৰ তেজেৰে এই জগতক তাপ দি থকা দেখিবলৈ পাইছোঁ।

দ্যাৱাপৃথিব্যোৰিদমন্তৰং হি

ব্যাপ্তং ত্বয়ৈকেন দিশশ্চ সৰ্বাঃ।

দৃষ্ট্বাভুতং ৰূপমুগ্ৰং তবেদং

লোকত্ৰয়ং প্ৰব্যথিতং মহাত্মন।।২০।।

হে মহাত্মন! অন্তৰিক্ষ আৰু পৃথিবীৰ মাজৰ সম্পূৰ্ণ আকাশ তথা

সম্পূৰ্ণ দিশ একমাত্ৰ আপোনাৰে পৰিপূৰ্ণ হৈ আছে। আপোনাৰ এই
অলৌকিক, ভয়ংকৰ ৰূপ দেখি তিনিও লোক অত্যন্ত বেদনা অনুভৱ কৰিছে।

অমী হি ত্বাং সুৰসঙ্ঘা বিশন্তি
কেচিন্তীতাঃ প্ৰাঞ্জলয়ো গুণন্তি।
স্বস্তীত্ব্যক্ত্বা মহৰ্ষিসিদ্ধসঙ্ঘাঃ
স্তবন্তিত্বাং স্ততিভিঃ পুঙ্কলাভিঃ ॥২১॥

সেই দেৱতা সমূহে আপোনাতে প্ৰৱেশ কৰি আছে আৰু ভয়ভীত
হৈ হাত যোৰ কৰি আপোনাৰ গুণ-গান গাই আছে। মহৰ্ষি আৰু
সিদ্ধগণেশ্বস্তিবাচন অৰ্থাৎ ‘কল্যান হওক’ এনে দৰে কৈ সম্পূৰ্ণ স্তোত্ৰৰ দ্বাৰা
আপোনাৰ স্ততি কৰি আছে।

ৰুদ্ৰাদিত্যা ৰসৰো যে চ সাধ্যা
ৱিশ্বেৎশ্বিনৌ মৰুতশ্চোত্মপাশ্চ।
গন্ধৰ্বযক্ষাসুৰসিদ্ধসঙ্ঘা
ৱীক্ষন্তে ত্বাং ৱিস্মিতাশ্চৈৰ সৰ্বে ॥২২॥

ৰুদ্ৰ, আদিত্য, বসু, সাধ্য, বিশ্বদেৱ, অশ্বিনী কমাৰ, বায়ুদেৱ আৰু
‘উত্মপাঃ’ ঈশ্বৰীয় উত্ম গ্ৰহন কৰোঁতা তথা গন্ধৰ্ব, যক্ষ, ৰাক্ষস আৰু সিদ্ধগণে
সকলোৱে আচৰিত হৈ আপোনালৈ চাই আছে অৰ্থাৎ দেখিও বুজি পোৱা
নাই, কিয়নো তেওঁলোকৰ ওচৰত বুজিব পৰা সেই দৃষ্টি নাই। শ্ৰীকৃষ্ণই আগতে
কৈছিল যে আসুৰী স্বভাৱ থকা মানুহে মোক তুচ্ছ বুলি সম্বোধন কৰে, সামান্য
মানুহৰ দৰে ভাৱে, অৱশ্যে মই পৰম ভৱত পৰমেশ্বৰ ৰূপত স্থিত আছোঁ
যদিও শৰীৰৰ আধাৰ হ’ল মানুহৰ। তাকে ইয়াত বৰ্ণনা কৰা হৈছে যে
তেওঁলোকে আশ্চৰ্য্য হৈ চাই আছে; যথার্থত তেওঁলোকে বুজিও পোৱা নাই
আৰু দেখাও পোৱা নাই।

ৰূপং মহন্তে বহুব্ৰহ্মনেত্ৰং
মহাবাহু বহুবাহুৰূপাদম্।
বহুদৰং বহুদংষ্ট্ৰীকৰালং
দৃষ্টী লোকাঃ প্ৰব্যথিতাস্তথাহম্ ॥২৩॥

হে মহাবাহু! (শ্রীকৃষ্ণ মহাবাহু আৰু অৰ্জুন। প্রকৃতিৰ পাৰত মহান সত্তাত যাৰ কাৰ্য্যক্ষেত্ৰ আছে, তেৰেই মহাবাহু। শ্রীকৃষ্ণ মহানতাৰ ক্ষেত্ৰত পূৰ্ণ আছে, অধিকতম সীমাত আছে, অৰ্জুন সেই দৰে প্ৰবেশ দ্বাৰত আছে, মাৰ্গত আছে, লক্ষ্যস্থান হ'ল পথৰ অন্তিম বিন্দু) মহাবাহু যোগেশ্বৰঙ্গ আপোনাৰ বহুতো মুখ আৰু চকু, বহুতো হাত-বাহু, আৰু ভৰি, বহুতো পেট, অনেক বিকৰাল শিং থকা মহান ৰূপক দেখি সকলো লোক ব্যাকুল হৈ উঠিছে আৰু মইও ব্যাকুল হৈ আছোঁ। এতিয়া অৰ্জুনক কিছু ভয় হৈছে যে শ্রীকৃষ্ণ ইমান মহান!

নভঃস্পৃশং দীপ্তমনেকৰণং

ব্যাত্তাননং দীপ্তৱিশালনেত্ৰম্।

দৃষ্টা হি ত্বাং প্ৰব্যথিতান্তৰাত্মা

ধৃতিং ন বিন্দামি শমং চ ৰিষেণ ॥২৪॥

বিশ্বৰ সকলোতে অনু ৰূপেৰে ব্যাপ্ত হৈ থকা হে বিষ্ণু! আকাশক স্পৰ্শ কৰা প্ৰকাশমান, বহুৰূপযুক্ত মেলি দিয়া মুখ আৰু প্ৰকাশিত হৈ থকা বিশাল চকুযুৰি দেখি বিশেষ ৰূপে অন্তকৰণত ভয়ভীত হোৱা মই ধৈৰ্য্য আৰু মনৰ সমাধানৰূপী শান্তি পাব পৰা নাই।

দংষ্ট্ৰীকৰালানি চ তে মুখানি

দৃষ্টৈব কালানলসন্নিভানি।

দিশো ন জানে ন লভে চ শৰ্ম

প্ৰসীদ দেবেশ জগন্নিৰাস ॥২৫॥

আপোনাৰ বিকৰাল দীঘল-দীঘল দাঁত আৰু কালাগ্নিৰ(কালৰ কাৰণেও অগ্নি আছে, পৰমাত্মা) সমান জ্বলিথকা মুখ দেখি মই দিশৰ নিৰ্ণয় কৰিব পৰা নাই। ছাৰিও ফালে প্ৰকাশ দেখি দিশৰ ভ্ৰম হৈ গৈছে। আপোনাৰ এই ৰূপ দেখি মোৰ সুখ হোৱা নাই। হে দেবেশ! হে জগন্নিৰাস, আপুনি প্ৰসন্ন হওক।

অমী চ ত্বাং ধৃতৰাষ্ট্ৰস্য পুত্ৰাঃ

সৰ্বে সত্ৰৈবানিপালসঙ্গৈঃ ।

ভীষ্মো দ্রোণঃ সূতপুত্রস্তথা সৌ

সহাস্মদীয়েৰপি যোধমুখৈঃ ॥২৬॥

ধৃতৰাষ্ট্ৰৰ সকলো পুত্ৰবিলাক বজা বিলাকৰ সৈতে আপোনাৰ মুখত প্ৰবেশ কৰি আছে আৰু ভীষ্ম পিতামহ, দ্ৰোণাৰ্চাৰ্য্য তথা সেই কৰ্ণ (যাক লৈ অৰ্জুন ভয়ভীত হৈ আছে, সেই কৰ্ণ) আৰু আমাৰ ফালৰো প্ৰধান যোদ্ধা সকলৰ সৈতে সকলোবোৰ—

ৰাক্তাণি তে ত্বৰমানা ৰিশন্তি

দংষ্ট্ৰাকৰালানি ভয়ানকানি ।

কেচিদ্ধিগ্না দশনান্তৰেষু

সন্দৃশ্যন্তে চূৰ্ণিতেকৃতম্ভৈঃ ॥২৭॥

অতি বেগেৰে আপোনাৰ বিকৰাল দীঘল দাঁত থকা মুখত প্ৰবেশ কৰি আছে তথা তাৰ ভিতৰত বহুতক গুৰি হোৱা মুৰেৰে সৈতে আপোনাৰ দাঁতত লাগি থকা দেখিবলৈ পাইছো। তেওঁবিলাক কিমান বেগেৰে সোমাই আছে? এতিয়া তেওঁলোকৰ বেগ চাওক —

যথা নদীনাং বহবোহম্বুবেগাঃ

সমুদ্ৰমেৰাভিমুখা দ্ৰৱন্তি ।

তথা তবামী নৰলোকৱীৰা

ৰিশন্তি বক্ত্ৰাণ্যভিৰিজ্জলন্তি ॥২৮॥

যেনে দৰে নদী সমূহ বহুত জললৈ (নিজৰ বিকৰাল ৰূপেৰে) সমুদ্ৰৰ ফালে দৌৰি যায়, সমুদ্ৰত প্ৰবেশ কৰে, ঠিক তেনেদৰে বীৰ মনুষ্যৰ দল, আপোনাৰ জ্বলি থকা মুখত প্ৰবেশ কৰি আছে। অৰ্থাৎ তেওঁলোক নিজে যদিও বীৰ, আপুনি সমুদ্ৰৰ দৰে হোৱা বাবে তেওঁলোকৰ বল সামান্য হৈ পৰিছে। তেওঁলোক কিহৰ কাৰণে আৰু কি প্ৰকাৰে প্ৰবেশ কৰিছে? তাৰ বাবে উদাহৰণ দিছে--

যথা প্ৰদীপ্তং জ্বলনং পতঙ্গা

ৰিশন্তি নাশায় সমৃদ্ধবেগা ।

তথৈব নাশায় বিশস্তি লোকা-

স্ত্বাপি বক্ত্ৰাণি সমুদ্রবেগাঃ ॥২৯॥

যেনেকৈ পতঙ্গ ! নষ্ট হবৰ বাবে জ্বলি থকা অগ্নিত অতি বেগেৰে আহি প্ৰৱেশ কৰে, তেনে দৰেই সকলো প্ৰাণীও নিজক নাশ কৰিবৰ বাবে আপোনাৰ মুখত অত্যন্ত প্ৰবল বেগেৰে প্ৰৱেশ কৰি আছে।

লেলিহ্যসে গ্ৰসমানঃ সমস্তা-

ল্লোকান্‌সমগ্ৰান্‌ৱদনৈৰ্জ্বলন্তিঃ ।

তেজোভিৰাপূৰ্য্ জগৎসমগ্ৰং

ভাসন্তুরোগ্ৰাঃ প্ৰতপন্তি ৱিষেগ্ৰা ॥৩০॥

আপুনি তেওঁলোক সমস্ত লোকক জ্বলি থকা মুখৰ দ্বাৰা সকলো ফালৰ পৰা গিলি আছে, চেলেকিছে, তেওঁলোকৰ সোৱাদ লৈছে। হে ব্যাপনশীল পৰমাত্মন ! আপোনাৰ উগ্ৰ প্ৰভাই সম্পূৰ্ণ জগতক নিজৰ তেজেৰে ব্যাপ্ত কৰি তাপ দি আছে। ইয়াৰ অৰ্থ এইয়ে যে প্ৰথমে আসুৰী সম্পদ পৰমতত্বত বিলীন হৈ যায়, তাৰ পিছত দৈৱী সম্পদৰ কোনো প্ৰয়োজন নহয়। সেইকাৰণে সেইটোও সেই স্বৰূপত বিলীন হৈ যায়। অৰ্জুনে দেখিলে যে কৌৰৱ পক্ষৰ, তাৰ পিছত তেওঁৰ নিজৰ পক্ষৰ যোদ্ধা সকল শ্ৰীকৃষ্ণৰ মুখত বিলীণ হৈ গৈ আছিল। তেওঁ সুধিলে—

আখ্যাহি মে কো ভবানুগ্ৰৰূপো

নমোহস্ততে দেৱৰৰ প্ৰসীদ ।

বিজ্ঞাতুমিচ্ছামি ভৱন্তুমাদ্যং

ন হি প্ৰজানামি তৱ প্ৰবৃত্তিম্ ॥ ৩১ ॥

মোক কওঁকচোন ভয়ংকৰ আকাৰ থকা আপুনি কোন হয়? হে দেৱৰ ভিতৰত শ্ৰেষ্ঠ! আপোনাক নমস্কাৰ কৰিছো, আপুনি প্ৰসন্ন হওঁক আদি স্বৰূপ! মই আপোনাক ভালদৰে জানিব বিচাৰো, (যেনে আপুনি কোন? কি কৰিব বিচাৰিছে?) কিয়নো আপোনাৰ প্ৰবৃত্তি অৰ্থাৎ আপোনাৰ চেষ্টাক মই বুজিব নোৱাৰিছো। এই ক্ষেত্ৰত যোগেশ্বৰ শ্ৰীকৃষ্ণই কলে-

শ্ৰীভগবানুবাচ

কালোহস্মি লোকক্ষয়কৃত্ৰব্দোল
লোকান্‌সমাহৰ্তুমিহ প্ৰবৃত্তঃ।
ঋতেহপি ত্বাং ন ভৱিষ্যন্তি সৰ্বে
যেহবস্থিতাঃ প্ৰত্যনীকেষু যোধাঃ।।৩২।।

অৰ্জুন ! মই লোক সকলক নাশ কৰোঁতা বাঢ়ি অহা কাল হওঁ আৰু
এই সময়ত এই লোক সকলক নষ্ট কৰিবৰ কাৰণে প্ৰবৃত্ত হৈছো। প্ৰতি পক্ষৰ
সৈন্যত থকা যিমানবোৰ যোদ্ধা আছে তেওঁবিলাক তুমি নহলেও নেথাকিব,
তেওঁবিলাক বাচি নাথাকিব। সেই কাৰণে প্ৰবৃত্ত হৈছোঁ।

তস্মাদ্ভুমুক্তিষ্ঠ যশো লভস্ব
জিহ্নাশক্ৰান্‌ভুঙ্ক্ষ্বৰাজ্যং সমৃদ্ধম্।
ময়ৈৱৈতে নিহতাঃ পূৰ্বমেব
নিমিত্তমাত্ৰং ভব সব্যসাচিন্।।৩৩।।

সেই কাৰণে অৰ্জুন! তুমি যুদ্ধৰ কাৰণে ঠিয় হোৱা, যশ প্ৰাপ্ত কৰা।
শত্ৰুক জিকা আৰু সমৃদ্ধি সম্পন্ন ৰাজ্য ভোগ কৰা। এই সকলো বীৰ সমূহক
মোৰ দ্বাৰা আগতেই মৰা হৈছে। হে সব্যসাচী! তুমি নিমিত্ত মাত্ৰ হোৱা।

প্ৰায়সকলো ঠাইতে শ্ৰীকৃষ্ণই কৈছে যে সেই পৰমাত্মা নিজেও একো
নকৰে, আনকো নকৰায় আৰু সংযুক্তও নকৰে, কিন্তু ইয়াত তেওঁ নিজেই
সন্মুখত ঠিয় হৈ কৈছে, অৰ্জুন! কৰ্তা- ধৰ্তা ময়েই। মোৰ দ্বাৰা এওঁলোকক
আগতেই মাৰি লোৱা আছে। তুমি মাত্ৰ ঠিয় হোৱা, 'সো কেবল ভগতহু
হিতলাগী' যশ লোৱা। এইটো সেইকাৰণে হৈছে- অৰ্জুনে সেই অৱস্থা প্ৰাপ্ত
কৰিছিলে যে ভগৱান নিজেই তেওঁৰ সন্মুখত ঠিয় হৈ গৈছিল।

অনুৰাগেই অৰ্জুন। অনুৰাগীৰ বাবে ভগৱান সদায় তেওঁৰ সন্মুখত
ঠিয় হৈ থাকে, তেওঁৰ কৰ্তা হৈ, সাৰথী হৈ।

ইয়াত গীতাত তৃতীয় বাৰৰ বাবে সাম্ৰাজ্য নামৰ প্ৰসংগ উঠিছে।
আগতে অৰ্জুনে যুদ্ধ কৰিব বিচৰা নাছিল। তেওঁ কৈছিল যে পৃথিৱীৰ ধন-
সোনেৰে সমৃদ্ধ অকণ্টক সাম্ৰাজ্য তথা দেৱতা সকলৰ স্বামীত্ব অথবা তিনিও
লোকৰ ৰাজ্য পালেও মই সেই উপায় দেখা নাই যি ইন্দ্ৰিয়ক শূকাই দিয়া

মোৰ এনে শোক দূৰ কৰিব পাৰে। যেতিয়ালৈকে উৎকৰ্ণা চলি থাকিব, তেতিয়ালৈকে আমাক একো নালাগে। যোগেশ্বৰে কলে এই যুদ্ধত হাৰিলে দেৱত্ব পাবা আৰু জিকিলে মহামহিমৰ স্থিতি প্ৰাপ্ত কৰিবা আৰু ইয়াত এঘাৰ অধ্যায়ত কৈছে যে এই শত্ৰু বিলাক মোৰ দ্বাৰা মৰা হৈছে, তুমি মাত্ৰ নিমিত্তৰ বাবে ঠিয় হোৱা, যশ প্ৰাপ্ত কৰা আৰু সমৃদ্ধ ৰাজ্য ভোগ কৰা। আকৌ সেই একেই কথা। যি কথাত অৰ্জুন চমকি উঠিছিল, যাৰ বাবে তেওঁ শোক মিটাব পৰা নাছিল, শ্ৰীকৃষ্ণই আকৌ সেই একে ৰাজ্য দিবনে? নহয়, বস্তুতঃ বিকাৰৰ অন্তৰ লগে লগে পৰমাত্মাস্বৰূপৰ স্থিতি বাস্তবিকতে সমৃদ্ধ হব। যি হ'ল স্থিৰ সমাপ্তি। যাৰ কেতিয়াও বিনাশ নাই- ৰাজযোগৰ পৰিণাম এয়াই।

দ্রোণং চ ভীষ্মং চ জয়দ্ৰথং চ

কৰ্ণং তথান্যানপি যোধৰীবান্।

ময়া হতাংস্ত্বং জহি মা ব্যথিষ্টা

যুধ্যস্ব জেতাসি ৰণে সপত্নান্।।৩৪।।

এই বিলাক দ্ৰোন, ভীষ্ম, জয়দ্ৰথ আৰু কৰ্ণ তথা অন্যান্য বহুত মোৰ দ্বাৰা মৰা বীৰ যোদ্ধাক তুমি মাৰা, ভয় নকৰিবা। সংগ্ৰামত শত্ৰুক তুমি নিশ্চয় জিনিবাই, সেই কাৰণে যুদ্ধ কৰা। ইয়াতো যোগেশ্বৰে কৈছে যে- মোৰ দ্বাৰা মৰা। এই মৰা বিলাককে তুমি মাৰা। স্পষ্টকৈ কৈছে যে মই কৰ্তা, ইফালে পঞ্চম অধ্যায়ৰ ১৩, ১৪ আৰু ১৫ শ্লোকত তেওঁ কৈছিল যে ভগৱান অকৰ্তা হয়। ওঠৰ অধ্যায়ত তেওঁ কৈছে- শুভ অথবা অশুভ প্ৰত্যেক কাৰ্য্য হবৰ বাবে পাঁচটা মাধ্যম থাকে- অধিষ্ঠান, কৰ্তা কৰণ, চেষ্টা আৰু দৈৱ। যি বিলাকে কয় কৈৱল্য স্বৰূপ পৰমাত্মাই কৰে; তেওঁলোক অবিবেকী, তেওঁলোকে যথাৰ্থতে নাজানে অৰ্থাৎ ভগৱান নহয়। এনে বিৰুদ্ধি কিয়?

মূলতঃ প্ৰকৃতি আৰু সেই পৰমাত্ম পুৰুষৰ মাজত এটা সীমা আছে। যেতিয়ালৈকে প্ৰকৃতিৰ পৰমাণুৰ মাত্ৰা অধিক থাকে, তেতিয়ালৈকে মায়াই প্ৰেৰণা দিয়ে আৰু যেতিয়া সাধক তাতকৈ ওপৰত উঠি যায়, ঈশ্বৰ, ইষ্ট অথবা সদগুৰুৰ কাৰ্য্যক্ষেত্ৰত প্ৰবেশ কৰে, তাৰ পিছত সদগুৰু ইষ্ট(ধৰি লওক প্ৰেৰকৰ স্থানত সদগুৰু, আত্মা, পৰমাত্মা, ইষ্ট, ভগৱান এইবোৰ পৰ্য্যায়বাচী

হয়। যিয়েই নকণক ভগৱানেই হয়।) হৃদয়ৰ সাৰথী হৈ যায়, আত্মাৰ পৰা জাগৃত হৈ সেই অনুৰাগী সাধকৰ পথ স্বয়ং সঞ্চালন কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰে।

পূজ্য মহাৰাজ জীয়ে কৈছিল—“শুনা যি পৰমাত্মাৰ প্ৰতি আমাৰ আগ্ৰহ আছে, যি ঠাইত আমি ঠিয় হৈ আছো, সেই ঠাইৰ পৰা স্বয়ং আহি যেতিয়ালৈকে আত্মাৰ পৰা জাগৃত হৈ উঠাই লৈ নাযায়, তেতিয়ালৈকে শুদ্ধ ভাৱে সাধনাৰ কাম আৰম্ভই হোৱা নাই। তাৰ পিছত সাধকে যি কৰি অলপ হলেও আগ বাঢ়ে সেইটো তেওঁৰে অৰিহণা। সাধক মাত্ৰ নিমিত্ত হৈ তেওঁৰ সংকেতত আৰু আদেশত চলে। সাধকৰ বিজয় তেওঁৰে অৱদান। এনে অনুৰাগীৰ বাবে ঈশ্বৰে নিজ দৃষ্টিৰে চায়, দেখুৱায় আৰু নিজৰ স্বৰূপলৈকে পোৱাই দিয়ে।” ইয়াকে শ্ৰীকৃষ্ণই কৈছে যে মোৰ দ্বাৰা মৰা এই শত্ৰুবিলাকক মাৰা। নিশ্চয় তোমাৰ বিজয় হব, মই আছো নহয়।

সঞ্জয় উবাচ

এতচ্ছুত্বা ৰচনং কেশৱস্য

কৃতাঞ্জলিৰেপমানঃ কিৰীটা।

নমস্কৃত্বা ভূয় এবাহ কৃষ্ণং

সগদগদং ভীতভীতঃ প্ৰণম্য।।৩৫।।

সঞ্জয়ে ক’লে- (যিবোৰ অৰ্জুনে দেখিছিল, ঠিক তেনেকৈ সঞ্জয়েও দেখিছিল। অঞ্জনেৰে ঢাকি থকা মনৰ ধৃতৰাষ্ট্ৰ, কিন্তু এনে মনো সংযমৰ মাধ্যমেদি ভালদৰে দেখিব শূনিব আৰু বুজিব পাৰি।) কেশৱৰ উপৰোক্ত কথা বিলাক শূনি কিৰীটধাৰী অৰ্জুনে ভয়ভীত হৈ, কাঁপি কাঁপি হাত যোৰ কৰি, নমস্কাৰ কৰি আকৌ শ্ৰীকৃষ্ণক গদগদ কণ্ঠেৰে এই দৰে কলে—

অৰ্জুন উবাচ

স্থানে হৃষিকেশ তব প্ৰকীৰ্ত্যা

জগৎপ্ৰহৃষ্যত্যনুৰজ্যতে চ।

ৰক্ষাংসি ভীতানি দিশো দ্ৰবন্তি

সৰ্বে নমস্যন্তি চ সিদ্ধসঙ্ঘাৎ।।৩৬।।

হে অন্তৰ্য্যামি হৃষীকেশ! এইটো উচিত আছিল যে আপোনাৰ কীৰ্তিৰে সংসাৰ হৰ্ষিত হৈ আছে আৰু অনুৰাগ প্ৰাপ্ত হয়। আপোনাৰ মহিমাৰে ভয়ভীত হৈ ৰাক্ষসবোৰ চাৰিও দিশত পলায়ন কৰিছে আৰু সকলো সিদ্ধগণ আপোনাৰ মহিমা দেখি নমস্কাৰ কৰি আছে।

কস্মাচ্চ তে ন নমেৰণ্ মহাত্মন
গৰীয়েসে ব্ৰহ্মানোহপ্যাদিকত্ৰে।

অনন্ত দেবেশ জগন্নিবাস

ত্বমক্ষৰং সদসত্ত্বপৰং যৎ।।৩৭।।

হে মহাত্মন! ব্ৰহ্মাৰো আদি কৰ্ত্তা আৰু সকলোতকৈ মহান আপোনাক তেওঁলোকে কিয় নমস্কাৰ নকৰক; কিয়নো হে অনন্ত, হে দেবেশ, জগন্নিবাস! সত অসত আৰু তাতকৈয়ো দূৰত থকা অক্ষৰ অৰ্থাৎ অক্ষয় স্বৰূপ আপুনিয়েই। অৰ্জুনে অক্ষয় স্বৰূপৰ প্ৰত্যক্ষ দৰ্শন কৰিছিল। অকল বৌদ্ধিক স্তৰত কল্পনা কৰিলে বা মানি ললেই মাত্ৰ কোনোৱে এনে স্থিতি প্ৰাপ্ত, নকৰে, যি অক্ষয় হয়। অৰ্জুনৰ প্ৰত্যক্ষ দৰ্শন তেওঁৰ আন্তৰিক অনুভূতি আছিল। তেওঁ সবিনয়ে কলে—

ত্বাদিদেবঃ পুৰুষঃ পুৰাণ—

স্ত্বমস্য বিশ্বস্য পৰং নিধানম্।

বেত্তাসি বেদ্যং চ পৰং চ ধাম

ত্বয়া ততং বিশ্বমনন্তৰূপ।।৩৮।।

আপুনি আদিদেৱ আৰু সনাতন পুৰুষ হয়। আপুনি এই জগতৰ পৰম আশ্ৰয় আৰু জানোতা হয়, জনাৰ যোগ্য আৰু পৰমধাম হয়। হে অনন্ত স্বৰূপ! আপোনাৰ দ্বাৰা এই সম্পূৰ্ণ জগত ব্যাপ্ত হৈ আছে। আপুনি সৰ্বত্ৰত আছে।

ৰায়ুৰ্যমোহগ্নিৰ্ৰৰুণঃ শশাঙ্কঃ

প্ৰজাপতিস্ত্বং প্ৰপিতামহশ্চ।

নমো নমস্তেহস্ত সহস্ৰকৃত্বঃ

পুনশ্চ ভূয়োৎপি নমো নমস্তে ॥৩৯॥

আপুনিয়েই বায়ু, যমৰাজ, অগ্নি, বৰুণ, চন্দ্ৰ তথা প্ৰজাৰ স্বামী ব্ৰহ্মা, আৰু ব্ৰহ্মাৰো পিতা। আপোনাক সহস্ৰবাৰ নমস্কাৰ। আকৌ বাৰে বাৰে নমস্কাৰ। অতিশয় শ্ৰদ্ধা আৰু ভক্তিৰ কাৰণে বাৰে বাৰে নমস্কাৰ কৰিও অৰ্জুন তৃপ্ত হোৱা নাই। তেওঁ কৈছে—

নমঃ পুৰস্তাদতথ পৃষ্ঠতস্তে

নমোহস্ত তে সৰ্বত এব সৰ্ব।

অনন্তবীৰ্যামিতবিক্ৰমস্তং

সৰ্বং সমাপ্নোষি ততোহসি সৰ্বঃ ॥ ৪০ ॥

হে অনন্ত সামৰ্থ্যবানঙ্গ আপোনাক আগফালৰ পৰা আৰু পাছ ফালৰ পৰাও নমস্কাৰ কৰিছোঁ। হে সবাৰ্ত্ত্বনঙ্গ আপুনি সকলো ফালৰ পৰাই নমস্য আছে; কিয়নো হে অত্যন্ত পৰাক্ৰমশালীঙ্গ আপুনি সকলো ফালৰ পৰা সংসাৰক ব্যাপ্ত কৰি আছে, সেইকাৰণে আপুনিয়েই সৰ্বৰূপ আৰু সৰ্বত্ৰ। এইদৰে বাৰে-বাৰে নমস্কাৰ কৰি ভয়ভীত অৰ্জুনে নিজৰ ভুলৰ বাবে ক্ষমাভীক্ষা কৰিলে -

সখেতি সত্বা প্ৰমভং যদুক্তং

হে কৃষ্ণ হে যাদব হে সখেতি।

অজানতা মহিমানং তবেদং

ময়া প্ৰমাদাৎপ্ৰণয়েন ৱাপি ॥ ৪১ ॥

আপোনাৰ এই প্ৰভাৱক নাজানি আপোনাক সখা মিত্ৰ ভাৱি মোৰ দ্বাৰা প্ৰেম অথবা প্ৰমাদেৰে হওক হে কৃষ্ণ হে সখা এইদৰে জেদ ভৱত যিবোৰ কলো। তথা -

যচ্চাৰহাসাৰ্থমসৎকৃতোহসি

বিহাৰশয্যাসন ভোজনেষু

একোহথবাপ্যচ্যুত তৎসমক্ষং

তৎক্ষময়ে ত্বামহমপ্ৰমেযম্ ॥ ৪২ ॥

হে অচ্যুত! আপোনাক হৰ্ছৰাবৰ বাবে ভ্ৰমণ, শয়ন, আসন আৰু ভোজন আদিত, মই অকলে বা তেওঁলোকৰ সন্মুখত যি অপমান কৰিছিলো,

সেই সকলো অপৰাধ অচিন্ত্য প্ৰভাৱশীল আপোনাৰ পৰা মই ক্ষমা বিচাৰিছোঁ।
কি দৰে ক্ষমা কৰিব?

পিতাসি লোকস্য চৰাচৰস্য

ত্বমস্য পূজ্যশ্চ গুৰুগৰীয়ান্।

ন ত্বৎসমোহস্ত্যভ্যধিকঃ কুতোহন্যো

লোকত্ৰেষেহ্যপ্ৰতিমপ্ৰভাৱ।। ৪৩।।

আপুনিয়েই এই চৰাচৰ জগতৰ পিতা, গুৰুতকৈও মহান গুৰু আৰু
অতি পূৰ্জনীয়। যাৰ কোনো প্ৰতিমাই নাই, এনে অপ্ৰতিম প্ৰভাৱ থকাঙ্গ
আপোনাৰ সমান তিনিও লোকত কোনো নাই। তাতকৈ অধিক কি হব? আপুনি
সখাও নহয়, সখাতো সমকক্ষহে হয়।

তস্মাৎপ্ৰণম্য প্ৰণিধায় কায়ং

প্ৰসাদয়ে ত্বামহমীশমীড্যম্।

পিত্বেব পুত্ৰস্য সখ্বেব সখ্যুঃ

প্ৰিয়ঃ প্ৰিয়ায়াহঁসি দেৱ সোঢ়ুম্।। ৪৪।।

আপুনি চৰাচৰৰ পিতা, সেইকাৰণে মই নিজৰ শৰীৰক ভালদৰে
আপোনাৰ চৰণত ৰাখি, প্ৰণাম কৰি স্তুতি কৰাৰ যোগ্য আপুনি ঈশ্বৰক প্ৰসন্ন
হবৰ বাবে প্ৰাৰ্থনা কৰিছোঁ। হে দেৱঙ্গ পিতাই পুত্ৰক, সখীয়ে সখীক, আৰু পতিয়ে
প্ৰিয় স্ত্ৰীৰ অপৰাধক যেনেকৈ ক্ষমা কৰে, তেনেদৰে আপুনিও মোৰ অপৰাধক
ক্ষমা কৰিবৰ যোগ্য হয়। অপৰাধ কি আছিল? আমিওতো কেতিয়াবা হে যাদৱ,
হে সখা, হে কৃষ্ণ বুলি কৈছিলো। সমাজৰ মাজত অথবা একান্ত স্থানত কৈছিলো।
কৃষ্ণ কোৱাটো কি অপৰাধ নে? ক'লাইতো আছিল বগা কেনেকৈ কব? যাদৱ
কোৱাটোতো অপৰাধ নাছিল, কিয়নো যদুকুলতেই তো জন্ম হৈছিল। সখা
কোৱাটো তো অপৰাধ নাছিল, কিয়নো যেতিয়া কৃষ্ণ কোৱাটোৱে অপৰাধ হয়,
তেতিয়া হলে অৰ্জুনে কৃষ্ণ বুলি হাজাৰবাৰ ক্ষমা ভীক্ষা বিচাৰিছিল, তেতিয়া
জপ কাৰ কৰিব? নাম কাৰ লব? মূলতঃ চিন্তনৰ যেনে বিধান স্বয়ং যোগেশ্বৰ
শ্ৰীকৃষ্ণই কৈছিল, আপুনি তেনেকৈ কৰক। তেখেতে আগতে কৈছিলে - অৰ্জুনঙ্গ
'ওঁ' বচ ইমানেই অক্ষয় ব্ৰহ্মৰ পৰিচায়ক হয়। ইয়াৰে তুমি জপ কৰা আৰু ধ্যান

মোৰ কৰা; কিয়নো সেই পৰম ভাৰত প্ৰবেশ পোৱাৰ পিছত সেই মহাপুৰুষৰো এই নামেই হয়, যি সেই অব্যক্তৰে পৰিচায়ক। প্ৰভাৱ দেখি অৰ্জুনে গম পালে যে তেওঁ ক'লাও নহয়, বগাও নহয়, সখাও নহয়, যাদৰো নহয়; এওঁতো অক্ষয় ব্ৰহ্মৰ স্থিতি থকা মহাত্মা হে।

সম্পূৰ্ণ গীতাত যোগেশ্বৰ শ্ৰীকৃষ্ণই পঞ্চম বাৰৰ বাবে ওঁ ৰ উচ্চাৰণৰ ওপৰত জোৰ দিলে। এতিয়া যদি আপুনি জপ কৰিব বিচাৰে, তেতিয়া হলে কৃষ্ণ-কৃষ্ণ নকৈ 'ওম' ৰ জপ কৰক। প্ৰায় ভাবুক লোকে কিবা এটা ৰাস্তা ওলিয়াই লয়। কোনোবা 'ওম' জপ কৰাৰ অধিকাৰ আৰু অনাধিকাৰৰ আলোচনাতো ভয়কৰে, কোনোবাই মহাত্মাৰ নামত ধৰে, আকৌ কোনোবাই শ্ৰীকৃষ্ণই নহয়, তেওঁতকৈ আগৰ ৰাধা আৰু গোপীৰ নামো তেওঁলোকৰ শীঘ্ৰে প্ৰসন্ন হব বুলি লোভত জপ কৰে; পুৰুষ শ্ৰদ্ধাময়, সেইকাৰণে তেওঁলোকে এনেকৈ জপ কৰাটো এটা ভাবুকতা মাত্ৰ। যদি আপুনি সঁচাকৈ ভাবুক, তেতিয়াহলে তেওঁলোকৰ আদেশকে পালন কৰক। তেওঁলোক অব্যক্ত স্থিতিত থাকিও আজি আপোনাৰ সন্মুখত নাই, কিন্তু তেওঁলোকৰ বানী আপোনাৰ সন্মুখত আছে। তেওঁৰ আজ্ঞা পালন কৰক নহলে আপুনি কওকচোন গীতাত আপোনাৰ কি স্থান আছে? হয়, ইমান অৱশ্যে আছে যে - যি জনে অধ্যয়ন কৰে, শুনে, তেওঁ জ্ঞান তথা যজ্ঞক জানি লয়, শুভলোক পায়। সেয়ে অধ্যয়ন অৱশ্যে কৰক।

প্ৰাণ-অপ্ৰাণৰ চিন্তনত 'কৃষ্ণ' নামৰ ক্ৰম ধৰিব নোৱাৰি। বহুতো লোকে একেবাৰে ভাবুকতাত মাত্ৰ 'ৰাধে-ৰাধে' কব ধৰিছে। আজিকালি বিষয়াৰ পৰা কাম নোহোৱাৰ কাৰণে তেওঁলোক অঙহি-বঙহি, প্ৰেমী বা পত্নীৰ লগত 'চোৰ্চ' লগাই কাম কৰাৰ পৰম্পৰা হৈছে। মানুহে ভাৱে ভগৱানৰ ঘৰতো এনেকুৱা চলেনেকি; সেয়েহে তেওঁলোকে 'কৃষ্ণ' কবলৈ বন্ধ কৰি 'ৰাধে-ৰাধে' কবলৈ আৰম্ভ কৰি দিছে। তেওঁলোকে 'ৰাধে-ৰাধে' শ্যামক ধৰাই দিয়া বুলি কয়। ৰাধা এবাৰ শ্যামৰ পৰা আতঁৰ হৈ গ'ল আৰু নিজেই শ্যামক নাপালে। তেওঁ আপোনাক কেনেকৈ মিলাই দিব? সেয়েই অন্য কাৰো নুশুনি শ্ৰীকৃষ্ণৰ আদেশক আপুনি আখৰে-আখৰে মানি লওক আৰু ওমৰ জপ কৰক। হয়,

এইটো উচিত যে বাধাও আমাৰ আদৰ্শ হয়, তেওঁৰ সমানেই অনুৰাগেৰে লাগিব লাগে। যদি পাব বিচাৰে, তেতিয়াহলে বাধাৰ দৰে প্ৰেমী হব লাগিব।

আগতো অৰ্জুনে ‘কৃষ্ণ’ কৈছিল। ‘কৃষ্ণ’ তেওঁৰ প্ৰচলিত নাম আছিল। এনে বহুত নাম আছিল, যেনে ‘গোপাল’। বহুতো সাধকে গুৰু-গুৰু বা গুৰুৰ প্ৰচলিত নাম ভাবুকতাত জপ কৰিব বিচাৰে, কিন্তু প্ৰাপ্তীৰ পিছত প্ৰত্যেক মহাপুৰুষৰ সেই নামেই হয়, যি অব্যক্ত তেওঁ স্থিত হৈ আছে। বহুতো শিষ্যই প্ৰশ্ন কৰে - “গুৰুদেৱ! যেতিয়া ধ্যান আপোনাৰ কৰা হয়, তেতিয়াহলে পুৰণা নাম ‘ওম’ ইত্যাদি কি জপ কৰিম, ‘গুৰু-গুৰু’ অথবা ‘কৃষ্ণ-কৃষ্ণ’ কিয় নকঁও? কিন্তু ইয়াত যোগেশ্বৰে স্পষ্ট কৰি কৈছে যে অব্যক্ত স্বৰূপত বিলয়ৰ লগতে মহাপুৰুষৰো এই নাম হয়, যত তেওঁ স্থিত আছে। ‘কৃষ্ণ’ সম্বোধন হৈ আছিল জপৰ নাম নাছিল।

যোগেশ্বৰ শ্ৰীকৃষ্ণৰ ওচৰত অৰ্জুনে নিজৰ অপৰাধৰ বাবে ক্ষমাভিক্ষা কৰিলে, তেওঁক স্বাভাৱিক ৰূপলৈ আহিবলৈ ক’লে, প্ৰাৰ্থনা কৰিলে। শ্ৰীকৃষ্ণই মানি ললে, সহজ হৈ গ’ল অৰ্থাৎ তেওঁক ক্ষমাও দিলে। তেওঁ নিবেদন কৰিলে -

অদৃষ্টপূৰ্বং হৃষিতোহস্মি দৃষ্ট্বা

ভ যেন চ প্ৰৰ্যথিতং মনো মে।

তদেব মে দৰ্শয় দেবৰূপং

প্ৰসীদ দেবেশ জগন্নিবাস।। ৪৫।।

এতিয়ালৈকে অৰ্জুনৰ সন্মুখত যোগেশ্বৰ বিশ্বৰূপতেই আছিল। সেয়ে তেওঁ কৈছে যে মই আগতে নেদেখা আপোনাৰ এই আশ্চৰ্য্যময় ৰূপ দেখি হৰ্ষিত হৈ আছোঁ তথা মোৰ মন ভয়ত অতি ব্যাকুলো হৈ আছে। আগতেতো সখা বুলি ভাবিছিল, ধনুবিদ্যাত নিজকে আগৰণুৱা বুলি ভাবিছিল, কিন্তু এতিয়া প্ৰভাৱ দেখি ভয়ভীত হৈ আছে। আগৰ আধ্যাত প্ৰভাৱ শুনি নিজকে জ্ঞানী বুলি ভাবিছিল। জ্ঞানীৰ কতো ভয় নাই। মূলত প্ৰত্যেক দৰ্শণৰ প্ৰভাৱেই বিলক্ষন। সকলো খিনি শুনি আৰু মানি লোৱাৰ পিছতো বাকী খিনি কৰিলেহে পাব পাৰি। তেওঁ কৈছে - আগতে নেদেখা আপোনাৰ এই ৰূপক দেখি মই হৰ্ষিত হৈ আছোঁ। মোৰ মন ভয়ত ব্যাকুল হৈ আছে। সেয়ে হে দেৱঙ্গ আপুনি

প্ৰসন্ন হওক। হে দেৱেশ, হে জগন্নিবাস আপুনি নিজৰ সেই ৰূপক মোক দেখুৱাওক। কোন ৰূপ?

কিৰীটিনং গদিনং চক্ৰহস্ত

মিচ্ছামি ত্বাং দ্ৰষ্টুমহং তথৈব।

তেনৈৰ ৰূপেণ চতুৰ্ভুজেন

সহস্ৰবাহো ভব বিশ্বমূৰ্তে ॥ ৪৬ ॥

মই আপোনাক আগৰ দৰেই অৰ্থাৎ শিৰত মুকুট ধাৰণ কৰা, হাতত গদা আৰু চক্ৰ ধাৰণ কৰা, সেই ৰূপতে চাবলৈ ইচ্ছা কৰিছো। সেই কাৰণে হে বিশ্বৰূপেঙ্গ হে সহস্ৰবাহুঙ্গ আপুনি নিজৰ সেই চতুৰ্ভূজ স্বৰূপত আহক। কি ৰূপ চাবলৈ বিচাৰিছে? চতুৰ্ভূজ ৰূপেঙ্গ এতিয়া চোৱা যাওক চতুৰ্ভূজ ৰূপ কি?

শ্ৰীভগৱানুৱাচ

ময়া প্ৰসন্নেন তবাজুনেদং

ৰূপং পৰং দৰ্শিতমাত্মযোগাৎ।

তেজোময়ং বিশ্বমনন্তমাদ্যং

যন্মে ত্বদন্যেন ন দৃষ্টপূৰ্বম্ ॥ ৪৭ ॥

এইদৰে অৰ্জুনৰ প্ৰাৰ্থনা শুনি শ্ৰীকৃষ্ণই কলে - অৰ্জুনঙ্গ মই অনুগ্ৰহ কৰি নিজৰ যোগবলৰ প্ৰভাৱেৰে নিজৰ পৰম তেজোময়, সকলোৰে আদি আৰু সীমাহীন বিশ্বৰূপ তোমাক দেখুৱালো, যাক তোমাৰ বাদে দ্বিতীয় কোনোৱে আগতে কেতিয়াও দেখা নাই।

ন বেদযজ্ঞাধ্যয়নৈৰ্ন দানৈ -

ৰ্ন চ ক্ৰিয়াভিৰ্ন তপোভিৰ্ৰু গ্ৰৈঃ।

এৱংৰূপঃ শক্য অহং নুলোকে

দ্ৰষ্টুং ত্বদন্যেন কুৰুপ্ৰবীৰ ॥ ৪৮ ॥

অৰ্জুন! এই মনুষ্যালোকত এইদৰে বিশ্বৰূপ মোক ন বেদেৰে, ন যজ্ঞেৰে, ন অধ্যয়নেৰে, ন দানেৰে, ন ক্ৰিয়াৰে, ন উগ্ৰ তপেৰে আৰু ন তোমাৰ বাদে কোনো অন্য লোকৰ দ্বাৰা দেখা পোৱাৰ সম্ভৱ হওঁ অৰ্থাৎ তোমাৰ বাদে এই ৰূপ অন্য কোনোৱে দেখা নাপায়। তেতিয়া হলে গীতা আপোনাৰ বাবে

অনাৱশ্যক। ভগৱৎদৰ্শনৰ যোগ্যতা অৰ্জুন লৈকেহে সীমিত আছিল, আকৌ আগত কৈছিলে যে অৰ্জুন! ৰাগ, ভয় আৰু ক্ৰোধহীনহৈ অনন্য মনেৰে মোৰ শৰণ লোৱা বহুতো লোকে জ্ঞানৰূপী তপেৰে পবিত্ৰ হৈ সাক্ষাৎ মোৰ স্বৰূপত প্ৰাপ্ত হৈছে। ইয়াত কৈছে - তোমাৰ বাদে কোনেও দেখাও নাই আৰু ভবিষ্যতে কোনেও নেদেখিব। সেয়ে অৰ্জুন নো কোন? কিবাৰ পিণ্ডনে? নে কোনো শৰীৰধাৰী বস্তু? নহয়, মূলত অনুৰাগেই অৰ্জুন। অনুৰাগবিহীন পুৰুষে কেতিয়াও দেখা নেপায়, আৰু ভবিষ্যতেও কেতিয়াও দেখা নাপাব। সকলো ফালৰ পৰা চিন্তক একত্ৰিত কৰি একমাত্ৰ ইষ্টৰ অনুৰূপ ৰাগেই (আকৰ্ষণ) অনুৰাগীৰ বাবেহে প্ৰাপ্তীৰ বিধান আছে।

মা তে ব্যথা মা চ বিমূঢ়ভাবো

দৃষ্ট্বা ৰূপং ঘোৰমীদৃঙমমেদম্।

ব্যপেতভীঃ প্ৰীতমনাঃ পুনস্ত্বং

তদেব মে ৰূপমিদং প্ৰপশ্য ॥ ৪৯ ॥

এইদৰে মোৰ এই বিকৰাল ৰূপক দেখি তুমি ব্যাকুল নহবা আৰু মুঢ় ভাবো নানিবা যাতে হতাশ হৈ মোৰ পৰা আতঁৰি যাবা। এতিয়া তুমি ভয়হীন আৰু স্নেহ-যুক্ত মনেৰে সেই মোৰ আগৰ ৰূপক অৰ্থাৎ চতুৰ্ভূজ ৰূপ পুনৰ চোৱা।

সঞ্জয় উবাচ

ইত্যৰ্জুনং ৰাসুদেৱস্তথোক্ত্বা

স্বকং ৰূপং দৰ্শায়ামাস ভূয়ঃ।

আশ্বাসয়ামাস চ ভীতমেনং

ভূত্বা পুনঃ সৌম্যৰপূৰ্মহাত্মা ॥ ৫০ ॥

সঞ্জয়ে কলে - সৰ্বত্ৰ বাস কৰোতা দেৱ সেইজন বাসুদেৱে অৰ্জুনক এইদৰে কৈ পুনৰ আগৰ ৰূপ দেখুৱালে। পুনৰ মহাত্মা শ্ৰীকৃষ্ণই “সৌম্যবপুঃ” অৰ্থাৎ প্ৰসন্ন হৈ ভয়াতুৰ অৰ্জুনক ধৈৰ্য্য দিলে। অৰ্জুনে কলে -

অৰ্জুন উবাচ

दृष्ट्वेदं मानुषं रूपं तव सौम्यं जनार्दन ।

इदानीमस्मि संवृत्तः सचेताः प्रकृतिं गतः ॥ ५१ ॥

हे जनार्दन! आपोनाৰ এই অত্যন্ত শান্ত মনুষ্য ৰূপ দেখি এতিয়া মই প্ৰসন্নচিত্ত হৈ নিজৰ স্বাভাৱিক অৱস্থা ঘূৰাই পাইছো। অৰ্জুনে কৈছিলে যে - ভগৱান! এতিয়া আপুনি মোক সেই চতুৰ্ভুজ স্বৰূপৰ দৰ্শন দিয়ক। যোগেশ্বৰে দৰ্শন দিলে; কিন্তু অৰ্জুনে যেতিয়া দেখিলে, তেতিয়া মনুষ্যৰ ৰূপত দেখিলে। মূলতঃ প্ৰাপ্তীৰ পিছত মহাপুৰুষক চতুৰ্ভুজ আৰু অনন্তভুজ বোলা হয়। দুই ভুজ থকা মহাপুৰুষতো অনুৰাগীৰ সন্মুখত থাকেই; কিন্তু অন্যত্ৰ কৰবাৰ পৰা কোনোবাই স্মৰণ কৰিলে তেতিয়া সেই মহাপুৰুষেই সেই স্মৰণ কৰ্তাৰ দ্বাৰা জাগৃত (সাৰথী) হৈ তেওঁৰো মাৰ্গ দৰ্শন কৰাই থাকে। ‘ভুজা’ কাৰ্য্যৰ প্ৰতীক। তেওঁ ভিতৰতো কাৰ্য্য কৰে বাহিৰতো, এয়াই চতুৰ্ভুজ স্বৰূপ। তেওঁৰ হাতত থকা শংখ, চক্ৰ গদা আৰু পদ্ম ক্ৰমশঃ বাস্তৱিক লক্ষ্যৰ ঘোষণা, সাধনচক্ৰৰ প্ৰৱৰ্ত্তন, ইন্দ্ৰিয় সমূহৰ দমন আৰু নিৰ্মল-নিৰ্লেপ কাৰ্য্য-ক্ষমতাৰ প্ৰতীক হয়। সেইকাৰণে চতুৰ্ভুজ ৰূপত তেওঁ থাকিলেও অৰ্জুনে তেওঁক মনুষ্য ৰূপতহে পালে। চতুৰ্ভুজ মহাপুৰুষৰ শৰীৰ আৰু স্বৰূপৰ দ্বাৰা কাৰ্য্য কৰাৰ বিধি বিশেষৰ নাম হৈ, চাৰিখন হাত থকা কোনো শ্ৰীকৃষ্ণ নহয়।

श्रीभगवानुराच

सुदुर्दर्शमिदं रूपं दृष्ट्वानसि यन्मम ।

देवा अप्यास्य रूपस्य नित्यं दर्शनकाङ्क्षणः ॥ ५२ ॥

মহাত্মা শ্ৰীকৃষ্ণই কলে - অৰ্জুন! মোৰ এই ৰূপ দেখাত অতি দুৰ্লভ কিয়নো দেৱতা বিলাকেও সদায় এই ৰূপ দৰ্শনৰ ইচ্ছা কৰে। বস্তুতঃ সকলো লোকে সন্তুৰ চিনিয়ে নেপায়। “পূজ্য সংসঙ্গী মহাৰাজ” অন্তঃপ্ৰেৰণাদিওঁতা পূৰ্ণ মহাপুৰুষ আছিল, কিন্তু মানুহে তেওঁক পাগল বুলি ভাবিছিল। কোনো-কোনো পুণ্যাত্মাক এইটো আকাশবানী হয় যে এওঁৰেই সদগুৰু। মাত্ৰ তেওঁলোকে তেওঁক হৃদয়ৰ পৰাই ধৰিলে, তেওঁক স্বৰূপত পালে আৰু নিজৰ গতিও পালে। ইয়াকে শ্ৰীকৃষ্ণই কয় যে যাৰ হৃদয়ত দৈৱী সম্পদ জাগৃত হৈ আছে, সেই দেৱতাইও সদায় এই ৰূপ দৰ্শন পাবলৈ আকাংক্ষা কৰে।

তেতিয়াহলে কি যজ্ঞ, দান অথবা বেদ অধ্যয়নৰ দ্বাৰা আপোনাক দেখা পোৱা নাযাবনে ? সেই মহাত্মাই কয় -

নাহং বেদৈৰ্ন তপসা ন দানেন ন চেজ্যয়া ।

শক্য এৰংবিধো দ্ৰষ্টুং দৃষ্টবানসি মাং যথা ॥ ৫৩ ॥

ন বেদেৰে, ন তপোৰে, ন দানেৰে আৰু ন যজ্ঞেৰে মই এইদৰে দেখাপোৱাৰ সূলভ হওঁ, যি দৰে তুমি দেখিলা, তেতিয়া হলে আপোনাক দেখা পোৱাৰ কোনো উপায় নাই নে ? সেইজন মহাত্মাই কয়- উপায় এটা আছে-

ভক্ত্যা ত্বনন্যয়া শক্য অহমেবংবিধোহৰ্জুন ।

জ্ঞাতুং দ্ৰষ্টুং চ তত্ত্বেন প্ৰবেষ্টুং চ পৰন্তপ ॥৫৪ ॥

হে শ্ৰেষ্ঠ তপ কৰোতা অৰ্জুন অনন্য ভক্তি দ্বাৰা অৰ্থাত মোৰ বাদে অন্য কোনো দেবতাৰেই স্মৰণ নকৰি, অনন্য শ্ৰদ্ধাৰ দ্বাৰা মই এইদৰে প্ৰত্যক্ষ দেখিবৰ বাবে, তত্ত্বৰ দ্বাৰা সাক্ষাৎ কৰি জানিবৰ বাবে তথা প্ৰবেশ কৰিবৰ বাবে সূলভ আছে অৰ্থাত তেওঁৰ প্ৰাপ্তিৰ এক মাত্ৰ সৰল মাধ্যম হল অনন্য ভক্তি । শেষত জ্ঞানও অনন্য ভক্তিত পৰিণত হৈ যায়, যিটো সাত আধ্যাত চাব পাৰে । আগতে তেখেতে কৈছিল যে- তোমাৰ বাদে কোনেও দেখা নাই আৰু দেখা নাপাব । ইয়াত আকৌ কৈছে যে অনন্য ভক্তিৰ দ্বাৰা অকল মোক দেখাই নহয়, আন কি সাক্ষাৎ ভাৱে জানিব পাৰিব আৰু মোত প্ৰবেশ প্ৰাপ্ত কৰিব পাৰিব । অৰ্থাৎ অৰ্জুন অনন্য ভক্তৰ নাম, এটা অৱস্থাৰ নাম । অনুৰাগেই অৰ্জুন । শেষত যোগেশ্বৰ শ্ৰীকৃষ্ণই কয়-

মৎকৰ্মকৃন্মৎপৰমো মদ্ভক্তঃ সঙ্গবৰ্জিতঃ ।

নিৰ্বেৰঃ সৰ্বভূতেষু যঃ স মামেতি পাণ্ডব ॥৫৫ ॥

হে অৰ্জুন ! যি পুৰুষে মোৰ দ্বাৰা প্ৰদত্ত নিৰ্দিষ্ট কৰ্ম যজ্ঞাৰ্থে কৰ্ম কৰে, মোৰ পৰায়ন হৈ কৰে, যি মোৰ অনন্য ভক্ত কিন্তু সংগ-দোষত থাকিলে সেই কৰ্ম নহয় । সংগ-দোষৰ পৰা বহিত হৈ সম্পূৰ্ণ ভূত প্ৰাণীত শত্ৰুতা বহিত হৈ থাকে , তেওঁ মোকে প্ৰাপ্ত কৰে । তেতিয়া হলে কি অৰ্জুন যুদ্ধ

কৰিলেনে ? প্ৰতিজ্ঞা কৰি তেওঁ জয়দ্ৰথ আদিক মাৰিলে নে? তেওঁলোকক মৰা কাৰ্য্য কৰিলেহেঁতেন, তেতিয়াহলে ভগৱানক নেদেখিলেহেঁতেন, আকৌ অৰ্জুনে দেখিলে যে, ইয়াৰ পৰা প্ৰমাণ হ'ল যে গীতাত এনে এটিও শ্লোক নাই, যি বাহ্যিক কটা-মৰা বাবে সমৰ্থন কৰিছে। যি জনে নিৰ্দিষ্ট কৰ্ম যজ্ঞৰ প্ৰক্ৰিয়াৰ আচৰণ কৰে, যি জনে অনন্য ভাৱেৰে তেওঁৰ বাদে কাৰো স্মৰণো নকৰে যিজন সংগ-দোষৰ পৰা আতঁৰত থাকে তেওঁ কেনেকৈ যুদ্ধ কৰিব? যেতিয়া আপোনাৰ ওচৰত কোনো নায়েই, তেতিয়া আপুনি কাৰ লগত যুদ্ধ কৰিব? সম্পূৰ্ণ ভূত-প্ৰাণীৰ লগত যাৰ শত্ৰুতাই নাই, মনেৰেও কাৰো কোনো অন্যায়ৰ কল্পনাও নকৰে, তেৱে মোক প্ৰাপ্ত কৰিব, তেতিয়াহলে অৰ্জুনে কি যুদ্ধই কৰিলে নে? কেতিয়াও নহয়।

মূলতঃ সংগ-দোষৰ পৰা আতঁৰত থাকি যেতিয়া আপুনি অনন্য চিন্তনত থাকে, সেই সময়ত বিৰোধ পত্নী ৰাগ-দ্বেষ, কাম-ক্ৰোধ ইত্যাদি দুৰ্জেয় শত্ৰু বাধা ৰূপত প্ৰত্যক্ষ হয়। তাৰ পৰা পৰিত্ৰান লাভ কৰাই হ'ল যুদ্ধ।

নিষ্কৰ্ষ :-

এই আধ্যায়ৰ আৰম্ভনীত অৰ্জুনে কৈছিল - ভগৱান! আপোনাৰ বিভূতি সম্পৰ্কে মই বহলভাৱে শুনিলো, যাৰ দ্বাৰা মোৰ মোহ নষ্ট হৈ গ'ল, অজ্ঞানতা নাশ হৈছে; কিন্তু আপুনি কৈছিল যে মই সবৰ্ভৱত আছোঁ, তাক মই প্ৰত্যক্ষ ভাৱে চাব বিচাৰিছোঁ। যদি মোৰ দ্বাৰা চাব পৰা সম্ভৱ হয়, তেতিয়া হলে অনুগ্ৰহ কৰি সেই স্বৰূপ দেখাওক! অৰ্জুনে প্ৰিয় সখা আছিল, সেয়ে যোগেশ্বৰ শ্ৰীকৃষ্ণই কোনো প্ৰতিবাদ নকৰাকৈ তৎক্ষণাত দেখুৱাবলৈ আৰম্ভ কৰি ক'লে যে এতিয়া মোৰ ভিতৰতে থকা সপ্তৰ্ষি আৰু তেওঁলোকতকৈও আগৰ ঋষি সকলক চোৱা, ব্ৰহ্মা, বিষ্ণুক চোৱা। সকলো ফালে বৃষ্টিত হৈ থকা মোৰ তেজ ৰাশিক চোৱা। মোৰ শৰীৰত তুমি একেঠাইত ঠিয় হৈ চৰাচৰ জগতক চোৱা; কিন্তু অৰ্জুনে চকু মোহাৰিয়ে থাকিল। এইদৰে যোগেশ্বৰ শ্ৰীকৃষ্ণই দুই-তিনি শ্লোকলৈকে অনবৰত দেখুৱাই গ'ল, কিন্তু অৰ্জুনে একো দেখি নাপালে। সমস্ত বিভূতি সমূহ যোগেশ্বৰত সেই সময়তো আছিল, কিন্তু

অৰ্জুনে তেওঁক সামান্য মনুষ্যৰ দৰেই দেখিছিল। তেতিয়া এইদৰে দেখুৱাই থাকোতে যোগেশ্বৰ শ্ৰীকৃষ্ণ হঠাৎ বৈ যায় আৰু কয়-অৰ্জুন! এই চকুৰে তুমি মোক নেদেখিবা নিজৰ বুদ্ধিৰে তুমি নেদেখিবা। লোৱা, এতিয়া তোমাক মই এনে দৃষ্টি দিম, যাৰ দ্বাৰা তুমি মোক চাব পাৰিবা! ভগৱানতো সন্মুখত ঠিয় হৈ আছিলেই। অৰ্জুনে চালে, বাস্তৱতে দেখিলে। দেখাৰ পাছত ক্ষুদ্ৰ ত্ৰুটিবোৰৰ বাবে ক্ষমা-ভীক্ষা খুজিলে, যি বাস্তৱত ভুল নাছিল। উদাহৰণৰ বাবে ভগৱান! কেতিয়াবা মই আপোনাক কৃষ্ণ, যাদৱ আৰু কেতিয়াবা সখা বুলি কৈছিলো। তাৰ বাবে আপুনি মোক ক্ষমা কৰক। শ্ৰীকৃষ্ণই ক্ষমাও কৰিলে; কিয়নো অৰ্জুনৰ প্ৰাৰ্থনা স্বীকাৰ কৰি তেওঁ সৌম্যৰূপ ধাৰণ কৰিলে, ধৈৰ্য্য বন্ধালে।

বস্তুতঃ কৃষ্ণ কোৱাতো অপৰাধ নাছিল। তেওঁতো ক'লাই আছিল বগাতো নাছিল। যদুবংশত জন্ম হৈছিল। শ্ৰীকৃষ্ণই নিজেও সখা বুলি কৈছিল। বাস্তৱত প্ৰত্যক সাধকে মহাপুৰুষক প্ৰথমে এনেকৈয়ে ভাৱে। কিছুমানে তেওঁৰ ৰূপ আৰু আকাৰেৰে সম্বোধিত কৰে, কিছুমানে তেওঁৰ বৃত্তিক লৈ মাতে আৰু কিছুমানে তেওঁক নিজৰ সমকক্ষ বুলি ভাৱে, তেওঁলোকৰ যথার্থ স্বৰূপক বুজি নাপায়। তেওঁৰ অচিন্ত্য স্বৰূপক অৰ্জুনে বুজি পালে যেতিয়া, তেওঁ দেখিলে তেওঁ ক'লাও নহয়, বগাও নহয়, তেওঁৰ কোনো কুলও নাই আৰু তেওঁ কোনো সখাও নহয়। তেওঁৰ সমান কোনো নায়েই, গতিকে সখা কেনেকৈ হব? সমান জানো হব? এইটো তো অচিন্ত্য স্বৰূপ। যাক এওঁ দেখায়, তেওঁ হে দেখি পায়। সেয়ে অৰ্জুনে নিজৰ প্ৰাথমিক ভুলৰ বাবে ক্ষমা-ভীক্ষা খুজিলে।

প্ৰশ্ন এটা জাগে যে যেতিয়া “কৃষ্ণ” কোৱাটোৱে অপৰাধ, তেতিয়া হলে তেওঁৰ নাম জপ কৰিব কেনেকৈ? তেতিয়া যাক যোগেশ্বৰ শ্ৰীকৃষ্ণই জপ কৰিবৰ বাবে নিজেই জোৰ দিছে, জপ কৰিবৰ বিধি কলে, সেই বিধিৰে আপুনি চিন্তন-স্মৰণ কৰক। সেইটো হ'ল - ‘ওম’

অক্ষয় ব্ৰহ্মৰ পৰ্য্যায় হয়। - যি ব্যাপ্ত, সেই সত্তা মোতেই সোমাই আছে, এয়েই ‘ওম’ ৰ অৰ্থ। আপুনি ইয়াক জপ কৰক আৰু ধ্যান মোৰ কৰক। ৰূপ নিজৰ, নামটো ‘ওম’ কলে।

অৰ্জুনে প্ৰাৰ্থনা কৰিলে যে চতুৰ্ভুজ ৰূপত দৰ্শন দিয়ক। শ্ৰীকৃষ্ণই তেওঁৰ সাধাৰণ স্বৰূপ ধাৰণ কৰিলে। অৰ্জুনে কলে - ভগৱান! আপোনাৰ এই সৌম্য মানৱ স্বৰূপ দেখি, এতিয়া মই প্ৰকৃতিস্থ হলো। বিচাৰিছিল চতুৰ্ভুজ ৰূপ, দেখুৱালে 'মানৱ ৰূপ'। বাস্তৱত শাস্ত্ৰত প্ৰৱেশ কৰা যোগী শৰীৰেৰে ইয়াতে বহি থাকে, বাহিৰত দুই হাতেৰে কাম কৰি থাকে আৰু লগতে অন্তৰাত্মাত জাগৃত হৈ, য'ৰ পৰাই হওক যি ভক্তই স্মৰণ কৰে, একে লগে সকলো ঠাইতে তেওঁৰ হৃদয়ত জাগৃত হৈ প্ৰেৰকৰ ৰূপত কাৰ্য্য কৰে। হাত তেওঁৰ কাৰ্য্যৰ প্ৰতীক এয়াই চতুৰ্ভুজ।

শ্ৰীকৃষ্ণই ক'লে- অৰ্জুন! তোমাৰ বাদে মোৰ এই ৰূপ কোনেও দেখাও নাই আৰু ভৱিষ্যতেও নেদেখিব। তেতিয়াহলে গীতা আমাৰ বাবে ব্যৰ্থ হ'ল। কিন্তু নহয়, যোগেশ্বৰে কৈছে - এটা উপায় আছে। যি মোৰ অনন্য ভক্ত, মোৰ বাদে যি জনে অন্য কাৰো স্মৰণ নকৰে; নিৰন্তৰ মোৰে চিন্তন কৰোতা; তেওঁৰ অনন্য ভক্তিৰ দ্বাৰা মই দেখা পোৱা যাওঁ (যেনেকৈ তুমি দেখিলা), তত্বে জানিলে আৰু প্ৰৱেশ কৰিবলৈ সুলভ হওঁ। অৰ্থাৎ অৰ্জুন অনন্য ভক্ত আছিল। ভক্তিৰ পৰিমৰ্জিত ৰূপ হ'ল অনুৰাগ, ইষ্টৰ অনুৰূপ আকৰ্ষণ। অনুৰাগবিহীন পুৰুষে কেতিয়াও পোৱাও নাই আৰু নাপায়ও। অনুৰাগ নাথাকিলে কোনোবাই লাখ যোগ কৰক, জপ কৰক, তপ কৰক বা দান কৰক 'তেওঁক' নাপায়। সেয়ে ইষ্টৰ অনুৰূপ ৰাগ অথবা অনন্য ভক্তি নিতান্তই আৱশ্যকীয়।

শেষত শ্ৰীকৃষ্ণই কৈছে- অৰ্জুন! মোৰ দ্বাৰা নিৰ্দিষ্ট কৰা কৰ্ম কৰা। মোৰ অনন্য ভক্ত হৈ মোৰ শৰণ লৈ, কিন্তু সংগ-দোষৰ পৰা বেলেগে থাকা। সংগ-দোষত এইটো কৰ্ম হব নোৱাৰে। সেয়ে সংগ-দোষ এই কৰ্মৰ সম্পাদিত হোৱাত বাধা হয়। যি শত্ৰু-ভাৱৰ পৰা ৰহিত আছে, তেৰে মোক প্ৰাপ্ত কৰিব পাৰিব। যেতিয়া সংগ-দোষেই নাই, য'ত মোক এৰি অন্য কোনো নাই, শত্ৰুতাৰ মানসিক সংকল্পও নাই, তেতিয়াহলে যুদ্ধ কিহৰ? বাহিৰি দুনিয়াত কাজিয়া-

পেচালহৈয়ে থাকে, কিন্তু বিজয় জিকা জনৰো প্ৰাপ্ত নহয়। দুৰ্জয় সংসাৰৰূপী শত্ৰুক অসংজ্ঞতাৰূপী শাস্ত্ৰেৰে কাটি পৰমত প্ৰবেশ কৰাই হ'ল বাস্তৱিক বিজয়, যাৰ পাছত কোনো পৰাজয় নাই।

এই আধ্যায়ত প্ৰথমে যোগেশ্বৰ শ্ৰীকৃষ্ণই অৰ্জুনক দৃষ্টি প্ৰদান কৰিলে, আকৌ নিজৰ বিশ্বৰূপৰ দৰ্শন কৰালে। সেয়ে-

এইদৰে শ্ৰীমৎভাগৱৎ গীতাৰূপী উপনিষদ এবং ব্ৰহ্মবিদ্যা তথা যোগশাস্ত্ৰ বিষয়ক শ্ৰীকৃষ্ণৰ্জুনৰ সন্বাদৰ 'বিশ্বৰূপ দৰ্শনযোগ' নামৰ এঘাৰ আধ্যায় পূৰ্ণ হ'ল।

এইদৰে শ্ৰীমৎভাগৱৎ গীতাৰূপী উপনিষদ এবং ব্ৰহ্মবিদ্যা তথা যোগশাস্ত্ৰ বিষয়ক শ্ৰীকৃষ্ণৰ্জুনৰ সন্বাদৰ 'বিশ্বৰূপ দৰ্শনযোগ' নামৰ এঘাৰ আধ্যায় পূৰ্ণ হ'ল।

ইতি শ্ৰীমৎ পৰমহংস পৰমানন্দস্য শিষ্য স্বামী অড়গড়ানন্দ কৃতে শ্ৰীমৎভাগৱৎ গীতায়ঃ 'যথা'থ গীতা' ভাষ্য 'বিশ্বৰূপ দৰ্শন যোগো' নামৈকাদশোহধ্যায় ॥ ১১ ॥

।।হৰি ওঁ তৎসৎ।।